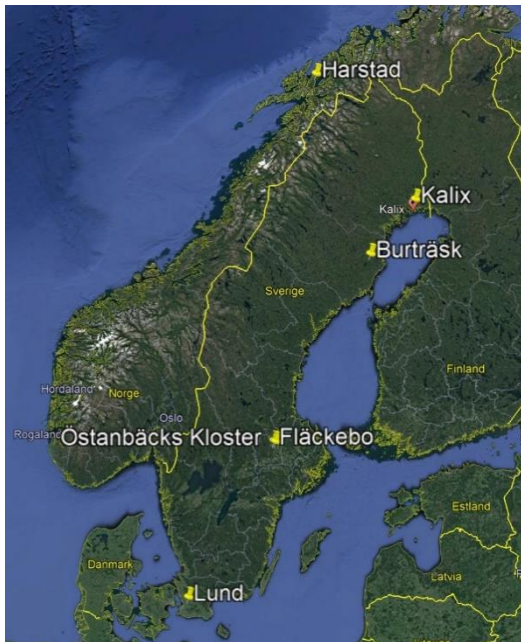

Norrandsløk er en av over 250 løk i slekten *Allium* som er plantet i et nytt anlegg i Ringve botaniske hage, NTNU Vitenskapsmuseet, i Trondheim. Løkhagen er anlagt med støtte fra Landbruksdirektoratet og Norsk genressurscenter.

På spor etter Norrandsløk

Stephen Barstow (www.edimentals.com; sbarstow2@gmail.com)

I 2004 besøkte jeg plantesamleren Magnar Aspaker i Harstad. En av plantene jeg fikk med meg hjem, var en storvokst ukjent løk som fikk navnet *Allium Ex-Råneå* fordi Magnar mente han hadde fått den fra en hage i Råneå (Luleå) i Nord-Sverige. Han fant senere ut at han hadde fått planten fra Märta Eklund i Burträsk (noe lengre sør). Planten er ganske stor, flott, produktiv og er god på smak, men viser seg å være steril, noe som tyder på at det er en hybrid.

Figur 1. Lokalteter nevnt i artikkelen.

Figur 2. Norrandsløk i forfatterens hage.

Uavhengig av dette fikk jeg en henvendelse fra Åke Truedsson i Malmö om en løk som var funnet i gamle hager i Nord-Sverige. Han lurte på om det kunne være en form av *Allium nutans* (sibirsk nikkelløk), kjent som matløk i Russland. Sommeren 2008 besøkte jeg Åke og den botaniska trädgården i Lund, der Åke hadde fått tak i løken. Jeg fant ikke planten i hagen i Lund, men i hagens kafé fant jeg et lite hefte, *Lökar på bordet*, utgitt av hagen. Til min overraskelse var det der en beskrivelse av en løk de kalte «Norrandsløk (*Allium senescens*?)» som passet veldig bra til min løk fra Harstad! Det var leder Marie Widén i Lund som hadde oppdaget denne spesielle løken. Marie hadde fått den tilsendt sent på 70-tallet da hun etterlyste sibirisk gressløk (*Allium schoenoprasum* subsp. *sibiricum*) i Nord-Sverige og senere oppdaget at det var flere som dyrket denne spesielle løken som prydløk. Da de skrev heftet om løk, dømte de den til norrandsløk. På 1980-tallet prøvde og mislyktes botanikerne i Lund med å finne artstilhørigheten til denne løken, men den lignet på *Allium senescens* fra Sibir og man gjettet på at den hadde kommet til Sverige østfra.

Våren 2009 sendte jeg Harstad-løken til Allium-ekspert Dr. Reinhard Fritsch i Gatersleben (genbank i Tyskland), hvor de dyrker flere tusen sorter Allium, både rene botaniske arter og kultivarer brukt til mat og pry. Gjennom kromosomanalyse kom han fram til at det sannsynligvis var en hybrid mellom *Allium senescens* (sibirsk kantløk) og *A. nutans*, og han mente at dette var en lovende flerårig matløk.

Da vi senere dyrket norrlandsløk fra Harstad og Lund ved siden av hverandre, var de så vidt vi kunne se, identiske! På samme tid begynte jeg å dele planter av Harstad-typen gjennom årboka til Planteklubben for Grønnsaker (nå KVANN), og Draglands planteskole begynte også å selge den (er ikke med i sortslisten i dag). Historien slik den var kjent i 2014, ble fortalt i min bok «Around the World in 80 plants».

I flere år prøvde jeg å få Programmet för Odlad Mångfald (POM) i Sverige til å prøve og spore denne planten bakover i tid gjennom intervjuer med folk, men det var ikke før i 2015 at en nysgjerrig ung student, Erik de Vahl, bestemte seg å undersøke dette nærmere, delvis gjennom sin kandidatoppgave ved Sveriges landbruksuniversitet. Dette ble en spennende reise for de Vahl ikke bare nord i Sverige, men også til et «soldattorp» i Västmanland, til et benediktinerkloster og til den store, svenske genetiker Albert Levans personlige arkiv på Universitetsbiblioteket i Lund. Underveis ble det oppdaget mulige forbindelser både til Danmark, Russland og Norge. De Vahl fikk også gjennomført en ny genetisk analyse av løken i Tyskland. Det ble denne gangen bestemt at planten er en hybrid mellom sibirisk nikkeløk og mest sannsynlig en annen nærstående art, *Allium angulosum* («Russisk-løk»). Det viste seg at Albert Levans jobbet fra 1929 frem til 1950-tallet, sist i Lund, nettopp med hybridisering av løk, og det er kjent at han dyrket flere former av *Allium nutans* som fikk krysse seg bl.a. med *A. angulosum* og *A. senescens*. De Vahl kunne også fastslå at Levans sendte løk nordover til Uppsala.

Min plante kom som sagt fra Harstad, og Magnar Aspaker mente at han hadde fått den fra Märta Eklund i Burträsk, Västerbotten. De Vahl fikk vite at Eklund kalte planten for *klosterlöken*, fordi hun fikk den av en munk, broder Nils-Olov, som hadde slektninger i Västerbotten. Han hadde dukket opp på et plantemarked hvor Märta solgte planter, deriblant en rødbladet prydrabarbra som Nils-Olov hadde lyst på, men han hadde ingen penger med seg. Märta ga ham planten og sa at han måtte sende noe spennende fra klosteret i bytte. Det ble *klosterlöken* som dukket opp i posten noen uker etterpå tidlig på 2000-tallet, med navnet *Allium senescens*! Broder Nils-Olov er fra Östanbäck's Kloster utenfor Sala, Västmanland, 60 km vest for Uppsala. I klosteret kalte de den sterile løken for *Fläckebolök*, og Nils-Olov husket at han hadde fått den av en bibliotekar på bokbussen, Margareta Jansson fra Fläckebo. Hun hadde lagt merke til at han lånte mange hagebøker, og på den måten begynte de å prate om planter. *Fläckebolöken* kom fra et soldattorp i nabokommunen, der Margareta og hennes mann hadde fått tak i den 40-50 år tidligere. Eierens mamma hadde fortalt at hun brukte løken som krydder til kjøttboller om våren siden den vokste fram tidligere enn andre løk. Med denne reisen nærmer løken seg altså Uppsala, dit Levans hadde sendt løk på omtrent samme tid.

Den svenske forfatteren Lena Israelsson hadde kommet over samme løken tidlig på 1990-tallet i Norrbotten, nord for Luleå, og hun kan fortelle at den dyrkes av mange i området rundt Kalix. Israelsson skriver om den i sin bok *Gourmetträdgården: köksväxterna som smakar bäst* fra 2013. Det er fristende å konkludere at norrlandsløk stammer fra Levans vitenskapelige forsøk, og at gode former som denne etter hvert har havnet i privathager. Men det er ingenting som er sikkert, bortsett fra at navnet norrlandsløk er litt misvisende!

Figur 3. Norrlandsløk er både produktiv som matløk og en av de aller beste edimentals (edible ornamentals) i forfatterens hage; både bladene om våren, blomsterstilker og blomster kan brukes rå og kokt.

Hvor får man tak i norrlandslök? Foreløpig er den kun tilgjengelig gjennom KVANNs årbok (se separat omtale av KVANN). Dette er en hardfør plante som man sannsynligvis kan lykkes med overalt i Norge. Stephen Barstow har lyst til at den skal prøves ut i fjellbygdene og i Finnmark. Ta gjerne kontakt om du vil prøve (fortrinnsvis KVANN-medlemmer).

Takk til Vibekke Vange fra Ringve botaniske hage, NTNU Vitenskapsmuseet og Aasta Uri fra KVANNs styret for korrekturlesing og faglige forbedringer og til Erik de Vahl for et fantastisk gjennomført arbeid (de Vahl, 2016a).

Henvvisninger

Stephen Barstow (2014) *Around the world in 80 plants*. Permanent Publications

Erik de Vahl (2016a) *Norrlandslök – Nordlig raritet, mellansvensk torparväxt eller återfunnen skånsk spetsforskning?* Kandidatoppsats ved SLU, Sveriges lantbruksuniversitet (se http://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/pom/pom/de-vahl_e_160318.pdf).

Erik de Vahl (2016b) Artikkel om Norrlandslök i Hemträdgården: <https://www.slu.se/ew-nyheter/2016/8/artikel-om-norrlandslök-i-hemtradgarden>

Lena Israelsson (2013). *Gourmetträdgården: köksväxterna som smakar bäst*. Stockholm.

*Stephen og KVANN er fortsatt interessert i tips fra publikum om gamle matplanter (løk, kryddervekster, asparges osv.) som kan være over 50 år gamle!
Ta kontakt med Stephen på sbarstow2@gmail.com eller gjennom Facebook.
KVANN (Kunnskap og Vern av Nytteplanter i Norge) er en interesseorganisasjon til fremme av nytteplantemangfold og jobber for å ta vare på gamle norske nytteplanter.
Les mer på <http://www.norwegianseedsavers.no> hvor man også kan bli medlem!*